

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

Особливості психологічного консультування підлітків

(робоча програма спецкурсу)

Київ 2007

Алексеева Ю.А. Особливості психологічного консультування підлітків: тематичний план та робоча програма спецкурсу для спеціальностей «соціальна педагогіка, практична психологія» та «соціальна робота, практична психологія». – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 31 с.

Робочу програму підготувала:

Алексеева Ю.А., кандидат психологічних наук, викладач

Рецензенти:

І.С. Булах – доктор психологічних наук, професор

І.О. Трухін – кандидат психологічних наук, доцент

Навчальна розробка містить пояснювальну записку, вимоги до знань та вмінь, тематичний план, програмний матеріал для вивчення дисципліни, плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи студентів, питання до підготовки до заліку, список рекомендованої літератури до спецкурсу.

Програма рекомендована до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. ім.М.П. Драгоманова (протокол № 12 від 25 червня 2007 р.)

I. Пояснювальна записка

Спецкурс «Особливості психологічного консультування підлітків» спрямований на поглиблення психологічних знань студентів Інституту соціальної роботи та управління з урахуванням специфіки їх майбутньої педагогічної діяльності. Вона визначається безпосереднім міжособистісними взаємодіями (індивідуальні та групові консультації) з підлітками.

Метою даного спецкурсу є формування у студентів умінь проводити консультативні бесіди з підлітками, встановлювати з ними контакт, допомагати у вирішенні особистісних і міжособистісних проблем, застосовувати комплекс консультативних методів, що сприяють розвитку і гармонізації їх особистості.

Основними **завданнями** спецкурсу виступають:

- вивчення теоретичного матеріалу з питань консультування як виду практичної психологічної допомоги дітям різних вікових категорій;
- розширення психологічних знань про загальні схеми та моделі консультативної роботи з учнями підліткового віку;
- усвідомлення значущості ролі практичного психолога, соціального працівника у міжособистісних взаємодіях з підлітками;
- посилення мотивації студентів до роботи з підлітками;
- підвищення особистісного та професійного зростання студентів завдяки засвоєнню окремих методів індивідуального і групового консультування в роботі з учнями підліткового віку.

Спецкурс «Особливості психологічного консультування підлітків» складається з одного модуля в якому передбачається розглянути наступні **теми**:

1. Теоретичні аспекти психологічного консультування.
2. Специфіка консультативної роботи з підлітками.
3. Методи психологічної діагностики підлітків у процесі консультування.

4. Технології консультування підлітків.
5. Когнітивно-біхевіоральний підхід до консультування підлітків.
6. Розвиток моральної самосвідомості підлітків у процесі їх психологічного консультування.

Вивчення зазначеного спецкурсу передбачає формування у студентів таких психологічних **знань**:

- теоретичні основи процесу психологічного консультування, його етапи, форми та методи впливу;
- сутність базових понять процесу діалогічного спілкування (емпатійне слухання, конгруентність, безумовне прийняття, раппорт і т.д.);
- особливості консультативної роботи з учнями підліткового віку;
- методи когнітивно-біхевіорального консультування в роботі з підлітками.

На основі цих знань у студентів повинні бути сформовані такі **уміння**:

- використовувати різні схеми консультування підлітків в умовах навчально-виховних закладів;
- підбирати комплекс діагностичних методів для виявлення пізнавальних і особистісних характеристик підлітків;
- проводити консультативну бесіду, згідно п'ятикрокової моделі А. Айві;
- визначати сутність особистісних та міжособистісних проблем підлітків;
- диференціювати ірраціональні переконання, змішані почуття та форми дезадаптивної поведінки підлітків;
- використовувати методи когнітивно-біхевіорального підходу у консультуванні учнів підліткового віку;
- складати плани подальшої консультативної роботи.

II. Тематичний план

для студентів Інституту соціальної роботи та управління

Загальна кількість годин – 56 години, аудиторних – 30 години.

Лекції - 20 годин.

Семінарські заняття – 10 годин.

Самостійна робота - 26 годин.

N n/n	Тема	Кількість годин			Самостійна робота	
		Всього	Аудиторна робота			
			Всього аудиторних	Лекції		Семінарські
	Модуль 1. Психологічне консультування у роботі практичних психологів з підлітками					
1.	Теоретичні аспекти психологічного консультування	6	2	2	-	4
2.	Специфіка консультативної роботи з підлітками	8	4	4	-	4
3.	Методи психологічної діагностики у консультативній роботі з підлітками	6	2	2	-	4
4.	Технології консультування підлітків	18	14	6	6	4

5.	Когнітивно-біхевіоральний підхід до консультування підлітків	10	6	4	2	4
6.	Розвиток моральної самосвідомості підлітків у процесі їх психологічного консультування	10	4	2	2	6
	Загальна кількість годин	56	30	20	10	26

III. Зміст програми

Модуль 1. Особливості консультативної роботи з підлітками

Тема 1. Теоретичні аспекти психологічного консультування

1.1. Основні види психологічної допомоги.

- Поняття психологічного консультування, інтерв'ювання, психотерапія, психокорекція. Основні завдання психологічного консультування (діагностичне і терапевтичне). Форми консультування: 1) індивідуальна - однократні і багатократні; консультації за особистим зверненням; в результаті виклику або направлення до психолога; без додаткового тестування, з додатковим тестуванням; без залучення методів психологічної корекції та з залученням цих методів; ізольовані та комбіновані (які проводяться поряд з соціально-психологічним тренінгом); 2) групова - лабораторний тренінг, активна соціально-психологічна підготовка, активне соціальне навчання, соціально-психологічний тренінг.

1.2. Зарубіжні та вітчизняні підходи до консультування.

- Теорії консультування (когнітивна, А. Бека; поведінкова, Дж. Уотсона, Б.Ф. Скіннера; екзистенційна, Р.Мея, І Ялома; логотерапія, В. Франкла;

трансактний аналіз Е. Берна; особистісно-центрована К. Роджерса; гештальт-консультування Ф. Перлса), їх відмінності та методи.

- Вітчизняні підходи до консультування. Діалогічний підхід у індивідуальному консультуванні (О.О. Бодальов, А.Ф. Коп'єв, О.Б. Орлов). Особистісно орієнтований підхід (Г.С. Абрамова, Т.П. Гаврилова, В.Е. Пахальян, Т.О. Флоренська).

1.3. Моделі консультативної роботи.

- П'ятикрокова модель консультування А. Айві: 1) взаєморозуміння / структурування; 2) збір інформації – визначення проблеми; 3) визначення бажаного результату; 4) аналіз альтернатив і зіставлення неузгодженостей; 5) узагальнення (перехід від навчання до дій).

- П'ятикрокова модель консультування С. Шея: 1) знайомство; 2) вступна частина бесіди; 3) основна частина; 4) заключна частина; 5) закінчення.

- П'ятикрокова модель консультування Р. Фоли, Б. Шарфа: 1) допомога клієнту в подоланні психологічного дискомфорту; 2) отримання інформації; 3) підтримка контролю; 4) підтримка емоційного контакту; 5) завершення бесіди;

- Чотирьохфазна модель консультативної бесіди Ю.Є. Альошиної: 1) знайомство і початок бесіди; 2) розпитування клієнта, формулювання і перевірка консультативних гіпотез; 3) корекційний вплив; 4) завершення бесіди.

Основні поняття: психологічне консультування, інтерв'ювання, психотерапія, психокорекція, індивідуальне та групове консультування, внутрішня діалогічність, позиція метазнаходження, діалогічна позиція.

Питання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати книгу Дж. Соммерз-Фланаган, Р. Соммерз-Фланаган Клиническое интервьюирование. – М.: Вильямс, 2006. – (Самосознание консультанта С. 54-64).

2. Охарактеризувати особливості іміджу психолога –консультанта.

Теми доповідей і рефератів

1. Значущість психологічного консультування для розвитку особистості.
2. Історія розвитку психологічного консультування.
3. Модель особистості ефективного психолога-консультанта.
4. Етичні і правові аспекти консультування.
5. Особливості консультування жінок та чоловіків.
6. Культурно-історична теорія в практиці психологічного консультування.
7. Особливості професійного мислення психолога-консультанта.

Література до теми

2, 4, 6, 9, 12, 20, 23, 33, 34, 36, 48, 51, 55, 69, 70, 74, 80.

Тема 2. Специфіка консультативної роботи з підлітками

2.1. Особливості розвитку особистості у підлітковому віці.

- Типові властивості особистості підлітка (активний пошук самореалізації, самоаналіз, розвиток самосвідомості, амбівалентність почуттів, реакція емансипації, егоцентризм, почуття невпевненості, ідентичність, конформність, прагнення до створення ідеалів).
- Закономірності особистісного зростання підлітків: глобальний інтерес до самого себе, особистісна рефлексія, усвідомлення світу нових власних емоцій і почуттів, особистісна саморегуляція, амбівалентне ставлення до власного Я, осмислення своїх моральних якостей та їх самооцінка, усвідомлення особистісних мотивів вчинків. (І.С. Булах).

2.2. Основні підходи до консультування підлітків з метою вирішення їх особистісних і міжособистісних проблем.

- Віково-психологічний підхід до консультування дітей і підлітків (Г.В. Бурменська, О.О. Карабанова, Є.І. Захарова).
- Особистісно орієнтований підхід до консультування підлітків (Т.П. Гаврилова, Г.С. Абрамова, Т.П. Флоренська). Його основні принципи:

гуманність, безоцінне ставлення до іншого, психологічна безпека, анонімність, активність, розмежованість особистих і професійних відносин.

- Когнітивно-біхевіоральний підхід до консультування підлітків (Ю.С. Шевченко, А. Гольдштейн, Д. Гіббс, Д. Поттер). Принципи когнітивно-біхевіорального підходу.

- Основні завдання когнітивно-біхевіорального консультування.

2.3. Загальні схеми консультативної роботи з підлітками.

- Алгоритм віково-психологічного консультування (Г.В. Бурменська, Є.І. Захарова, О.О. Карабанова);

- Схема шкільного консультування (А.Ф. Ануфрієв, О.Р. Бусарова);

- Схема роботи дитячого психолога-консультанта із застосуванням клінічного методу (Н.І. Гуткіна).

2.4. Технології створення консультативного альянсу психолога з підлітком.

- Основні умови контакту консультанта з підлітками (добровільність, конфіденційність, відповідальність, безумовне прийняття, конгруентність, емпатійність).

- Позиція психолога при взаємодії з підлітком: наставництво, співробітництво (О.Н. Усанова).

- Стадії створення довірливих взаємин: 1) накопичення згоди — нейтралізація негативних установок учня у процесі спілкування, проведення бесід на нейтральні й актуальні теми; 2) пошук спільних інтересів, часткове переключення на обговорення особистісних якостей вихованця; 3) взаємне прийняття для обговорення особистісних якостей (на цьому етапі переважно позитивних); 4) виявлення якостей, небезпечних для взаємодії; 5) індивідуальні взаємодії та взаємна адаптація партнерів; 6) узгоджена взаємодія — повне взаєморозуміння та довіра (Л.Б. Філонов).

- Модель консультативної роботи з підлітками О.В. Хухлаєвої.

2.5. Консультування підлітків з різними проблемами.

- Консультування підлітків по питанням міжособистісних взаємин (Н.Ю. Журавльова, П.П. Горностай, С.В. Васьківська, Н.В. Самоукіна)

- Консультування підлітків з акцентуаціями характеру (Р.В. Овчарова).
Методи психокорекційної роботи з акцентуйованими підлітками в урочній та неурочній діяльності.

Основні поняття: віково-психологічне консультування, безумовне прийняття, конгруентність, емпатійність, конфіденційність, особистісно орієнтований підхід до консультування, акцентуації характеру.

Питання для самостійного опрацювання

1. Самостійно опрацювати книгу Овчарова Р.В. Технология практического психолога образования: Учеб. Пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ Сфера при участии «Юрайт – М», 2001. – С. 304-314 (Консультативная работа с подростками, пострадавшими от насилия).
2. Охарактеризувати специфіку групової консультативної роботи з підлітками.
3. Консультативна робота з батьками підлітків.

Теми доповідей і рефератів

1. Розвиток саногенного мислення у підлітків.
2. Специфіка консультування делінквентних підлітків.
3. Консультативна робота з підлітками з питань особистісного зростання.
4. Психологічне консультування дезадаптованих підлітків.
5. особливості консультування аддиктивних підлітків.

Література до теми

2, 10, 11, 15, 17, 19, 20, 21, 24, 26, 29, 30, 41, 42, 50, 57, 58, 62, 71, 72, 78, 80, 83, 87.

Тема 3. Методи психологічної діагностики у консультативній роботі з підлітками

3.1. Загальні поняття психодіагностики.

- Поняття психодіагностики, психодіагностичний діагноз, психодіагностичний прогноз.

- Завдання психодіагностичного обстеження підлітків.

- Використання психодіагностичних методів у консультативній роботі з підлітками.

3.2. Методи діагностики пізнавальних процесів підлітків.

- Методи діагностування пам'яті (методика визначення короткочасної пам'яті, заучування 10 слів, відтворення розповіді). Методи діагностування уваги («Таблиці Шульте», методика «Інтелектуальна лабільність»). Методи діагностування мислення («Толкування прислів'я», «Прості аналогії», «Порівняння понять», «Виокремлення суттєвих ознак»). Методи діагностування інтелекту (ШТРР, культурно-вільний тест на інтелект Р.Кеттелла).

3.3. Методи діагностики особливостей особистості учнів підліткового віку.

Тест шкільної тривожності Філліпса, методика «Незакінчені речення», тест-опитувальник Шмішека, опитувальники Г. Айзенка, ПДО Лічко, 16 PF опитувальник Р. Кеттелла, ДДЛ, методика Розенцвейга.

3.4. Методи діагностики міжособистісних стосунків підлітків.

- Соціометрія, тест Томаса, методика діагностики міжособистісних стосунків Т.Лири.

3.5. Психодіагностичний інструментарій для виявлення в особистості підліткового віку розвитку структурних компонентів моральної самосвідомості.

- Когнітивного (методика «Моє розуміння моральних якостей», методика «Вивчення особистісної рефлексії та інтроспекції»); емоційно-ціннісного (методика «Виявлення домінуючих ціннісних орієнтацій», методика «Діагностика рівня емпатії», методика «Визначення почуття відповідальності»); поведінкового (методика «Виявлення ступеня прояву самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці», опитувальник «Особистий вибір»).

- Методи вимірювання ефективності консультування підлітків з розвитку їх моральної самосвідомості.

Основні поняття: психодіагностика, психологічний діагноз, психологічний прогноз, тест, психометрія, проєктивні методи, стандартизовані опитувальники.

Питання для самостійного опрацювання

1. Підібрати блок психодіагностичних методик, як допоміжний засіб у процесі консультування підлітків з різними проблемами. (Приклади консультативних ситуацій підлітків - Васьковская С.В., Горноста́й П.П. Психологическое консультирование: Ситуац. задачи. - К.: Вища шк., 1996. - 192 с.)

Теми доповідей і рефератів

1. Психодіагностика як галузь практичної діяльності психолога.
2. Шкільна психодіагностика та її специфіка.
3. Вимоги до психодіагностичного дослідження, його процедура.
4. Методи діагностики соціально-дезадаптованих підлітків.

Література до теми

27, 31, 49, 59, 62.

Тема 4. Технології консультування підлітків

4.1. Уважне слухання, як основа для конструктивного спілкування.

- Основні елементи уважної поведінки консультанта (контакт очей, конгруентна невербальна поведінка, якості голосу, уважне слухання).
- Запитання (відкриті, закриті).
- Спостереження за невербальною (міміка, жести, пози) та вербальною (позитивне або негативне Я-твердження) поведінкою підлітка; виявлення суперечностей між ними.

- Заохочування, переповідання і підсумування.
- Відображення почуттів. Вербальні та невербальні прояви почуттів. Техніки відображення почуттів. Змішані почуття. Важливість акценту на позитивних почуттях підлітків.
- Приклади проведення п'ятистадійного консультування, за допомогою навичок вислуховування.
- Виявлення конфронтацій між двома твердженнями, між твердженням і контекстом, між висловлюваннями та невербальною поведінкою, між двома формами невербальної поведінки. Робота в напрямку подолання неузгодженостей і змішаних повідомлень.
- Концентрування. Шість сфер аналізу зосередження: фокусування на клієнті, проблемі, інших, групі, консультанті, оточенні.
- З'ясування і відображення значень підлітка. Виявлення значущих думок, переконань, почуттів.

4.2. Навички впливу у консультативній роботі.

- Директиви, логічні висновки, саморозкриття, зворотний зв'язок, інтерпретація, інформація, порада, вказівка, пропозиція, підсумок з метою впливу.
- Планування подальших консультацій.

Основні поняття: невербальна поведінка, конфронтація, переповідання, директиви, концентрування.

Питання для самостійного опрацювання

1. Продумати план первічної консультації з підлітками. (Приклади консультативних ситуацій - Шнейдер Л.Б. Пособие по психологическому консультированию: Учеб пособие. – М.: Ось-89, 2003. – С. 216-217).
2. Самостійно опрацювати книгу Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта. Пер. з англ. О. Абесонової. - Навч. посібник. - К.: Сфера, 1998. - С. 27-34 (Ієрархія мікронавичок).
3. Самостійно опрацювати книгу *Соммерз-Фланаган Дж., Соммерз-Фланаган*

Р. Клиническое интервьюирование. – М.: Вильямс, 2006. – С. 95-168 (Слушание и развитие взаимоотношений).

Теми доповідей і рефератів

1. Методи дослідження експресивної поведінки людини.
2. Психопантоміма як метод розвитку розуміння невербальної поведінки інших людей.
3. Характеристика експресивного вираження базових емоційних станів.
4. Особливості використання навичок впливу у різних консультативних підходах.
5. Специфіка консультування підлітків з змішаними почуттями.

Література до теми

3, 4, 26, 46, 47, 63, 74, 81, 82, 84, 87.

Тема 5. Когнітивно-біхевіоральний підхід до консультування підлітків

5.1. Особливості когнітивно-біхевіорального підходу.

- Зв'язок когнітивно-біхевіорального підходу з гуманістичним та психоаналітичним підходами.
- Питання ефективності когнітивно-біхевіорального підходу у роботі з підлітками (Ю.С. Шевченко, А. Гольдштейн).
- Позиція психолога-консультанта відносно підлітків у процесі консультативної роботи.
- Специфіка раціонально-поведінкового консультування А. Елліса (іраціональні думки, іраціональні переконання).
- Концептуальна модель когнітивного консультування по А.Беку.

5.2. Специфіка когнітивного консультування.

- Автоматичні думки, їх особливості. Способи диференціації базових емоцій від автоматичних думок.

- Когнітивні викривлення, або логічні помилки (виборча абстракція, понадгенералізація, перебільшення, персоналізація, дихотомічне мислення, необґрунтовані висновки).

- Види переконань: адаптивні та не адаптивні; проміжучні та глибинні.

5.3. Методи когнітивно-біхевіорального консультування підлітків.

- Методи: зміна паттернів мислення, «сократівський діалог», корекція іраціональних установок, АВС–аналіз, рефреймінг, планування, активне інструктування та внутрішнє самоінструктування, «оволодіння послідовним систематичним самоконтролем», репетиція поведінки, «тренування наполегливості», методи релаксації.

- Домашні завдання, як основна форма когнітивно-біхевіорального консультування.

Основні поняття: когнітивно-біхевіоральне консультування, адаптивні та неадаптивні переконання, автоматичні думки, глибинні переконання, когнітивні викривлення, іраціональні установки, паттерни мислення, виборча абстракція, понадгенералізація, перебільшення, персоналізація, дихотомічне мислення, необґрунтовані висновки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Порівняти стилі роботи гуманістичного та когнітивно-біхевіорального консультантів.
2. Охарактеризувати різницю між автоматичними думками і їх інтерпретаціями.
3. Розкрити відмінності автоматичних думок від емоцій.
4. Описати роботу з власними автоматичними думками.
5. Дослідити власні когнітивні викривлення за допомогою методів АВС-аналіз та зміна патерів мислення.
6. Виявити свої проміжні та глибинні переконання.

7. Самостійно опрацювати книгу Дж.С. Бек Когнитивная терапия: полное руководство. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2006. – С. 33 – 44 (Когнитивная концептуализация).

Теми доповідей і рефератів

1. Формування конструктивної поведінки особистості. Соціально-когнітивна теорія А.Бандури.
2. Практичне застосування біхевіоральної теорії Скіннера.
3. Вплив глибинних переконань на життя людини.

Література до теми

7, 8, 11, 23, 24, 44, 48, 53, 88.

Тема 6. Розвиток моральної самосвідомості підлітків у процесі психологічного консультування

6.1. Загальне поняття про моральну самосвідомість підлітків.

- Поняття моральна самосвідомість. Складові структури моральної самосвідомості (когнітивна, емоційно-ціннісна та поведінкова). Специфіка розвитку складових моральної самосвідомості особистості підліткового віку. Характеристика критеріїв та рівнів розвитку моральної самосвідомості у підлітків.

6.2. Консультативна робота з підлітками.

- Концептуальна модель консультування підлітків з розвитку їх моральної самосвідомості.
- Особливості морального зростання підлітків у процесі їх індивідуального консультування.
- Групова консультативна робота з розвитку моральної самосвідомості підлітків (ознайомлення з програмою соціально-психологічного тренінгу, завданнями, структурою занять).

- Психотренінгові вправи з розвитку окремих складових моральної самосвідомості:
- Вправи, спрямовані на розвиток здатності підлітків до розуміння та диференціації моральних понять (бесіди, дискусії, диспути на різну тематику: «Що таке добро?», «Гуманне ставлення до людей», «Характер», диспут про дружбу, робота з етичним словником).
- Вправи, спрямовані на розвиток рефлексії (аналіз альтернативних ситуацій).
- вправи спрямовані на розвиток інтроспекції («Мої достоїнства», «Не можу/Не хочу», «Як би я змінив місце проживання», «Мої ідеали», «Визначення цінних особистісних якостей», «Чарівна крамниця»).
- Вправи, спрямовані на розвиток моральних почуттів («Вправа для розвитку емоційно-ціннісної сфери», «Моральні переживання», «Наші почуття і емоції», вправа для розвитку почуття сорому, «Гнів, вина, образа», «З майбутнього в сьогодні»).
- Вправи, спрямовані на розвиток моральних цінностей (метод проектування моральних ситуацій, метод пояснення цінностей, метод трансформації моральних уявлень, «Моя система цінностей»).
- Вправи, спрямовані на розвиток моральної саморегуляції, самоконтролю, моральної поведінки (релаксаційні вправи, «Аналіз альтернативних ситуацій», вправа, спрямована на тренування здатності до самоконтролю, «Приймаю рішення», «Відповідальне рішення», «Моральний вибір», «Вибір життєвих завдань», «Мої добрі справи», «Внутрішня сила», «Шляхетний вчинок»).
- Домашні завдання (написати твори за наступною тематикою: «Мое минуле, теперішнє і майбутнє», «Як я розумію поняття «совість», «Перспективи мого життя». Виконати наступні вправи: «Говори тільки правду», «Відмовся від пліток», «Поміркуй про свої добрі справи», «Не заподій шкоди»).

Основні поняття: моральна самосвідомість, переконання, цінності, рефлексія, інтроспекція, моральна саморегуляція, соціально-психологічний тренінг.

Питання для самостійного опрацювання

- Розробити плани консультативної роботи з підлітками. (Приклади ситуацій :

1. За консультацією самостійно звернувся підліток Ігор К., який на самому початку першої зустрічі сформулював свою проблему так: «У мене не складаються відносини з однокласниками».

На початкових етапах консультування, крім з'ясування і уточнення наявної проблеми, був констатований рівень розвитку основних складових моральної самосвідомості. У процесі психодіагностики у підлітка виявлено низький рівень моральних знань, моральної рефлексії та інтроспекції. При цьому визначено середній рівень розвитку дисциплінарної відповідальності, відповідальності за себе і відповідальності за іншого, такий же рівень розвитку емпатії. В ієрархії цінностей підлітка переважали такі ціннісні орієнтації, як: «Визнання з боку оточення», «Матеріальні», «Відпочинок», «Професійні», «Сімейно-побутові цінності», «Інтимне спілкування», «Самостійність», «Наявність мети і сенсу життя». На останньому місці в ієрархії його ціннісних орієнтацій знаходилися такі, як: «Творчість» і «Соціальний статус». Був визначений середній рівень розвитку самоконтролю та виявлено позитивне ставлення до моральних норм. Отже, результати психодіагностики дозволили на початку консультування спланувати не тільки тактичні, але й стратегічні завдання, спрямовані на корекцію функціонально ослаблених елементів моральної самосвідомості (підвищення рівня моральних знань, розвиток моральної рефлексії, здатності до інтроспекції і т.п.).

2. До консультації звернулася Олена П., з якою проводилося психологічне діагностування особистісних якостей досліджуваної з використанням тестів,

спрямованих на з'ясування особливостей її моральної самосвідомості. За допомогою методик було виявлено високий рівень моральних знань і рефлексії, а також середній рівень розвитку інтроспекції. Крім того, у неї виявлено низький рівень відповідальності за себе, а також середній рівень дисциплінарної відповідальності й відповідальності за іншого. У системі цінностей Олени П. превалювали «Альтруїстичні», «Суспільно-політичні», «Сімейно-побутові» та «Інтимне спілкування», низький рейтинг займали такі цінності, як «Відпочинок» і «Соціальний статус». У дівчини був виявлений високий рівень емпатії, низький рівень самоконтролю в емоційній сфері й середній рівень самоконтролю діяльності і поведінки, а також позитивне ставлення до моральних норм.

3. За допомогою звернулася учениця 9-го класу Наталка П. Три місяці тому дівчина познайомила із сумнівною компанією підлітків, які іноді випивають, курять «травичку». І тепер її турбує питання: чи варто продовжувати цю дружбу?

Результати діагностики показників її моральної самосвідомості показали наступне. Дівчина виявляє середній рівень моральних знань, низький рівень інтроспекції, високий рівень дисциплінарної відповідальності, середній рівень відповідальності за себе і низький рівень відповідальності за іншого та емпатії. Це свідчить про схильність дівчини дотримуватися вказівок старших, не відчуючи при цьому власної відповідальності. Згідно з отриманими результатами, дівчина відповідально ставилася лише до тих доручень, результати яких можна перевірити. Низький рівень відповідальності за іншого у поєднанні з невисоким рівнем розвитку емпатії дає підстави припустити, що в критичних ситуаціях дівчина буде діяти, виходячи зі своїх егоїстичних спонукань, нехтуючи етичними й моральними нормами, зокрема правилами дружби.

В ієрархії її ціннісних орієнтацій переважають такі: «Визнання з боку оточення», «Матеріальні», «Відпочинок», «Сімейно-побутові», «Інтимне спілкування», «Зовнішня привабливість». Низький рівень значущості

представлений такими ціннісними орієнтаціями: «Альтруїстичні», «Соціальний статус» і «Творчість».

Дівчина виявляла середній рівень розвитку самоконтролю в емоційній сфері, що свідчило про її слабку здатність контролювати свої емоції. Низький рівень самоконтролю діяльності вказував на те, що в дівчини слаборозвинена здатність до планування, а також уміння визначати мету, вибрати засоби для її досягнення. Середній рівень соціального самоконтролю свідчив про те, що дівчина не завжди дотримується соціальних вимог і норм. Ця особливість була підтверджена також результатами, отриманими за допомогою методики «Особистий вибір», що свідчило про її негативне ставлення до моральних норм.

Теми доповідей і рефератів

1. Особливості консультативної роботи з розвитку моральних почуттів у підлітків.
2. Розвиток нормативного «Я» у процесі консультування підлітків.
3. Консультування підлітків з проблемами морального вибору.

Література до теми

1, 5, 15, 16, 17, 22, 25, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 52, 56, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 73, 75, 77, 79, 85, 86, 88, 89, 90.

Семінарське заняття 1 до теми 4

План.

1. Форми невербальної поведінки.
2. Використання «Я» - тверджень у процесі консультативної роботи.
3. Три сенсорні модальності сприйняття життя (візуальні, аудіальні, кінестетичні).

Практична частина заняття:

1. Вправа «Спостереження за рухами співрозмовника».

2. Вправа «Спостереження за суперечностями у невербальному спілкуванні».
3. Вправа «Використання Я-тверджень у внутрішньому діалозі».

Семінарське заняття 2 до теми 4

План.

1. Специфіка послідовності базових навичок вислуховування.
2. Роль емпатії у консультативній роботі з підлітками.
3. Охарактеризувати поняття автентичності і конгруентності.

Практична частина заняття:

1. Ознайомлення з техніками відображення почуттів.
2. Диференціація відкритих і закритих запитань.
3. Робота в групі (проведення п'ятихвилинного інтерв'ю з використанням базових навичок вислуховування).

Семінарське заняття 3 до теми 4

План.

1. Стилі консультативної роботи.
2. Характеристика типів конфронтації.
3. Стратегії інтерперсонального впливу.

Практична частина заняття:

1. Вправа «Розпізнавання неузгодженості».
2. Вправа «Розпізнавання рівня розвитку клієнта і вибір стилю консультування».
3. Робота в групі (проведення консультації з використанням навичок впливу).

Семінарське заняття 4 до теми 5

План.

1. Професійне зростання когнітивного консультування.
2. Роль методів психологічної релаксації у когнітивно-біхевіоральному консультуванні.

3. Особливості зміни глибинних переконань і формування нових.
4. Відмінність автоматичних думок від емоцій.
5. Характеристика методів виявлення автоматичних думок.

Практична частина заняття:

1. Виявлення студентами власних когнітивних викривлень.
2. Ознайомлення з методом «АВС – аналіз».
3. Використання методу «Оволодіння систематичним самоконтролем».

Семінарське заняття 5 до теми 6

План.

1. Розвиток моральних переконань підлітків у консультативній роботі.
2. Характеристика моделей консультативної роботи з підлітками.
3. Переваги використання концепції прийняття рішень у консультуванні підлітків з метою формування їх моральної поведінки.

Практична частина заняття:

1. Дослідження студентами власних моральних переконань.
2. Вивчення студентами своїх ціннісних орієнтацій та моральних переживань.

Питання до заліку

1. Психологічне консультування як один із видів психологічної допомоги.
2. Специфіка психодинамічного напрямку консультування.
3. Особливості когнітивного напрямку консультативної допомоги.
4. Зміст гуманістичного напрямку у процесі надання психологічної допомоги.
5. Характеристика поведінкового напрямку консультування.
6. Особливості особистісно-центрованого консультування.
7. Характеристика гештальт-консультування.
8. Сутність діалогічного підходу у індивідуальному консультуванні підлітків.
9. Специфіка особистісно орієнтованого підходу до консультування підлітків.
10. Моделі консультативної роботи з учнями підліткового віку.
11. Особливості розвитку особистості у підлітковому віці.

12. Зміст віково-психологічного підходу до консультування підлітків.
13. Загальні схеми і алгоритми консультативної роботи з підлітками.
14. Технологія консультування підлітків з акцентуаціями характеру.
15. Умови створення довірливих взаємовідносин між консультантом і підлітком.
16. Методи психодіагностики пізнавальних процесів підлітків.
17. Методи діагностики особистісних особливостей підлітків.
18. Методи діагностики міжособистісних стосунків у учнів підліткового віку.
19. Методи діагностики моральної самосвідомості підлітків.
20. Основні елементи уважного слухання.
21. Навички впливу у консультативній роботі з підростаючим поколінням.
22. Поняття конфронтації у психологічному консультуванні. Види конфронтацій.
23. Особливості складання плану подальших консультацій.
24. Специфіка раціонально-поведінкового консультування підлітків.
25. Характеристика когнітивних викривлень.
26. Переваги когнітивно-біхевіорального підходу консультування у роботі з підлітками.
27. Особливості автоматичних думок.
28. Методи когнітивно-біхевіорального консультування у роботі з підлітками.
29. Специфіка розвитку складових моральної самосвідомості підлітків.
30. Концептуальна модель консультування підлітків з розвитку їх моральної самосвідомості.

Порядок поточного і підсумкового контролю знань

Розрахунок рейтингових балів

за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Коефіцієнт	Кількість	Результат
-------	----------------	------------	-----------	-----------

		(вартість) виду	робіт	
1.	Практичні	5	5	25
3.	Підбір та аналіз банку методик	5	1	5
4.	Реферат	5	5	25
5.	Самостійне конспектування	5	5	25
6.	Плани консультацій	10	2	20
Підсумковий рейтинговий бал:				100
Нормований рейтинговий бал:				100

**Порядок переведення рейтингових показників
в європейські оцінки ECTS:**

Національна шкала	„5” відмінно	„4” добре	„3” задовільно		„2” незадовільно	„2” незадовільно
Шкала університету						
Шкала ECTS	A	B	C	D	E	FХ
						з можливістю повторного складання
						з обов’язковим повторним курсом

Список використаних джерел

1. *Абрамова Г.С.* Практикум по психологическому консультированию. - Екатеринбург: Деловая книга, 1995. - 128 с.
2. *Абрамова Г.С.* Психологическое консультирование: Теория и опыт: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 2000. - 240 с.
3. *Айві А.* Цілеспрямоване інтерв’ювання і консультивання: сприяння розвитку клієнта. Пер. з англ. О. Абесонової. - Навч. посібник. - К.: Сфера, 1998. – 342 с.
4. *Айви А., Айви М., Саймэк-Даунинг Л.* Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: практическое руководство. – М.: Психологический колледж, 1999. – 487 с.

5. *Алексеева Ю.А.* Становлення моральної самосвідомості підлітків у процесі психологічного консультування: Дис.... канд.психол.наук: 19.00.07/ НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 230 с.
6. *Алешина Ю.Е.* Семейное и индивидуальное психологическое консультирование. - М.: Ред.-изд. центр консорциума «Соц. здоровье России», 1994. - 171 с.
7. *Бек А., Раш А., Шо Б., Эмери Г.* Когнитивная терапия депрессии. - СПб.: Питер, 2003. – 304 с.
8. *Бек Дж.С.* Когнитивная терапия: полное руководство. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2006. - 400 с.
9. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.
10. *Бех І.Д.* Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико – технологічні засади: Наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
11. Бихевиорально-когнитивная психотерапия детей и подростков / Под общ. ред. проф. Ю.С. Шевченко. - СПб.: Речь, 2003. – 552 с.
12. *Бодалев А.А., Ковалев Г.А.* Диалог как форма психологического воздействия / Общение и диалог в практике обучения и воспитания и психологической консультации: Сб. науч. тр. (Редкол.: А.А. Бодалев (отв. ред.) и др. – М.: изд-во АПН СССР 1987. - С. 17-27.
13. *Бондаренко А.Ф.* Психологическая помощь: теория и практика. - Изд. 3-е, испр. и доп. - М.: Класс, 2001. - 336 с.
14. *Боуэн М.* Духовность и личностно - центрированный подход // Вопросы психологии. - 1992. - № 3-4. - С. 24 – 33.
15. *Булах І.С.* Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.

16. Булах І.С., Алексеева Ю.А. Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка: Навчально – методичний посібник. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 72 с.
17. Буянов М.И. Основы психотерапии детей и подростков: [Практ. Руководство]. – К.: Вища шк., 1990. – 191 с.
18. Васьковская С.В., Горностай П.П. Психологическое консультирование: Ситуац. задачи. - К.: Вища шк., 1996. - 192 с.
19. Возрастно – психологический подход в консультировании детей и подростков: Учеб. пособие для студ. выс. учеб. заведений / Г.В. Бурменская, Е.И. Захарова, О.А. Карabanова и др. – М.: Академия, 2002. – 416 с.
20. Гаврилова Т.П. Личностное консультирование подростков как вид психологической помощи // Психологическая наука и образование. - 1997. - № 1. - С. 88 - 92.
21. Гаврилова Т.П. Личностные трудности и проблемы подростков // Психологическая наука и образование. - 1997. - №3. - С.104 - 109.
22. Гарбузов В.И. Практическая психотерапия или как вернуть ребенку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье. – СПб.: Сфера, 1994. - 160 с.
23. Глэддинг С. Психологическое консультирование. 4-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 736 с.
24. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Пер. з англ. В. Хомика. – К.: Либідь, 2003. – 520 с.
25. Гонеев А.Д. и др. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений /А.Д. Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева; Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2002. – 280 с.
26. Горностай П.П., Васьковская С.В. Теория и практика психологического консультирования: Проблемный подход. - К.: Наук. думка, 1995. - 128 с.
27. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. – 3 – е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 558 с.

28. *Гуткина Н.И.* Несколько случаев из практики школьного психолога. - М.: Знание, 1991. - 80 с.
29. *Гуткина Н.И.* Клинический подход в психологическом консультировании детей // Журнал практического психолога. – 2001. - № 1-2. – С. 27-44.
30. *Журавлева Н.Ю.* Теоретические подходы к вопросам консультирования подростков по проблемам межличностных отношений / Практична психологія: теорія, методи, технології: Матеріали наук. семінару 9-10 червня 1997 р. /З.Г. Кісарчук та ін.(ред.); АПН Інститут психології ім. Г.С. Костюка. – К.: НІКА-ЦЕНТР, 1997. – С. 210 - 218.
31. *Зверева І.Д., Коваль Л.Г., Фролов П.Д.* Діагностика моральної вихованості школярів: Метод. посібник. - К.: ІСДО, 1995. - 156 с.
32. *Кабиров Ф.З.* Позиция психолога в практике психокоррекции. Учеб. пособие. - Омск: Изд-во Ом ГПУ, 2001. – 79 с.
33. *Копьев А.Ф.* Между свободой и необходимостью: к методологии краткосрочного психологического консультирования // Вопросы психологии. – 1996. - № 4. - С. 44 - 54.
34. *Кори Дж.* Теория и практика группового консультирования / Пер. с англ. Е. Рачковой. – М.: Эксмо, 2003. – 640 с.
35. *Коч Л.А.* Креативная этика. Психология освоения подростками этических норм и понятий. - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. - 192 с.
36. *Кочюнас Р.* Психологическое консультирование и групповая психотерапия. - 3-е изд., стереотип. - М.: Академический проект; Трикста, 2004. - 464 с.
37. *Кривцова С.В., Мухаматулина Е.А.* Тренинг: навыки конструктивного взаимодействия с подростками. 3-е изд., стер. - М.: Генезис, 1999. - 191 с.
38. *Кузікова С.Б.* Психологічна програма корекції та розвитку особистості у підлітковому віці. Навч.-метод. посібник. – Суми: Редакційно-видавничий відділ СДПІ, 1998. - 80 с.
39. *Кэнфилд Дж., Сикконэ Ф.* 101 совет о том как повысить самооценку и

- чувство ответственности у школьников. - М.: УРСС, 1997. – 360 с.
40. *Кэррел С.* Групповая психотерапия подростков. – СПб.: Питер, 2002. - 224 с.
41. *Лидерс А.Г.* Психологический тренинг с подростками: Учеб. пособие для студ. высш. уч. заведений. - М.: Академия, 2001. - 256 с.
42. *Ліщинська О.А.* Порадник практичного психолога. – Івано - Франківськ: Галичина, 2000. – 82 с.
43. *Майленова Ф.* Выбор и ответственность в психологическом консультировании. – М.: «КСП+», 2002. - 416 с.
44. *Мак Маллин Р.* Практикум по когнитивной терапии: Пер. с англ. – СПб.: Речь, 2001. – 560 с.
45. *Меновщиков В.Ю.* Введение в психологическое консультирование. 2-е изд., стереотип. - М.: Смысл, 2000. - 109 с.
46. *Моховиков А.Н.* Телефонное консультирование. - М.: Смысл, 1999. - 408 с.
47. *Мэй Р.* Искусство психологического консультирования / Пер. с англ. Т.К. Крутовой. - М.: Класс, 1994. - 144 с.
48. *Нельсон - Джоунс Р.* Теория и практика консультирования - СПб.: Питер, 2001. - 464 с.
49. *Немов Р.С.* Основы психологического консультирования: Учеб. для студ. педвузов. - М.: ВЛАДОС, 1999. - 528 с.
50. *Овчарова Р.В.* Технология практического психолога образования: Учеб. пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ Сфера при участии «Юрайт – М», 2001. – 448 с.
51. *Орлов А.Б.* Психологическое консультирование и психотерапия: триалогический подход // Вопросы психологии. – 2002. - № 3. – С. 3-19.
52. *Осипова А.А.* Общая психокоррекция: Учеб. пособие для студ. вузов. - М.: Сфера, 2001. - 521 с.
53. *Основи консультативної психології. Аналіз сучасних концепцій: Методичні рекомендації для студентів педінститутів. / Укл. О.Ф. Бондаренко.* - К.: РНМК Міністерства освіти України, 1992. - 114 с.

54. *Осташева М.А.* Диагностика ответственности подростков / Психологические средства выявления особенностей личностного развития подростков и юношества: Сб. науч. тр. / Редкол.: Д.И. Фельдштейн (отв. редактор) и др. - М.: Изд-во АПН СССР, 1990. - С. 61 - 70.
55. *Пахальян В.Э.* Личностно-ориентированное консультирование в образовании. Материалы к организации и проведению учебных занятий. Часть 1. Методология и организация. – М.: ПЕРСЭ, 2003. – 96 с.
56. *Петровская Л.А.* Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
57. *Пінчукова Л.О.* До питання про технологію роботи шкільного психолога з консультивання батьків старшокласників / Практична психологія: теорія, методи, технології: Матеріали наук. семінару 9-10 червня 1997 р. /З.Г. Кісарчук та ін.(ред.); АПН Інститут психології ім. Г.С. Костюка. – К.: НІКА -ЦЕНТР, 1997. – С. 193-209.
58. *Поміткін Е.О.* Методика „Перетворення”. Активізація рефлексії позитивних особистісних якостей у процесі духовного зростання школярів на основі методики „Перетворення” // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. - №3. – С. 17-20.
59. Практикум по экспериментальной и прикладной психологии: Учебное пособие / Под ред. А.А. Крылова. – Л.: Изд - во Ленинградского ун – та, 1990. – С. 32 – 37.
60. *Прихожан А.М.* Психология неудачника: Тренинг уверенности в себе.- М.: Сфера, 1999. - 192 с.
61. *Прутченков А.С.* Социально – психологический тренинг в школе. 2-е изд., дополн. и перераб. - М.: ЭКСМО - Пресс, 2001. – 640 с.
62. Психология подростка. Полное руководство. / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 432 с.
63. Психологическая помощь и консультирование в практической психологии. / Под ред. М.К. Тутушкиной. – СПб.: Дидактика Плюс, 1999.

- 348 с.
64. Психологическая профилактика недисциплинированного поведения учащихся: [Учеб.-метод. пособие] / Под ред. Л.Н. Проколиенко, В.А. Татенко. - К.: Высш.шк., 1989. - 254 с.
65. Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте. / Под ред. И.В. Дубровиной. - Екатеринбург: Деловая книга, 2002. - 128 с.
66. Психологическое консультирование в школе /сост. Н.В. Коптева. - Пермь, 1993. - 220 с.
67. Рабочая книга школьного психолога / И.В. Дубровина, М.К. Акимова, Е.М. Борисова и др.; Под ред. И.В. Дубровиной. - М.: Просвещение, 1991. - 303 с.
68. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. - СПб.: Питер, 2000. - 624 с.
69. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. - М.: «Прогресс», «Универс», 1994. - 480 с.
70. Роджерс К.Р. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы. Монография / Пер. с англ. О. Кондрашевой, Р. Кучкаровой. Редакторы: И. Гришпун, С. Бобоко, В. Ряшина. - М.: ЭКСМО - Пресс, 2000. - 464 с.
71. Самоукина Н. Психотерапия в консультировании подростков и старшеклассников: Психолог в школе // Частная школа. - 1997. - № 3. - С. 68-80.
72. Самоукина Н.В. Практический психолог в школе: лекции, консультации, тренинги. - М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2003. - 244 с.
73. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков. - М.: Генезис, 2001. - 112 с.
74. Соммерз-Фланаган Дж., Соммерз-Фланаган Р. Клиническое

- интервьюирование. – М.: Вильямс, 2006. – 672 с.
75. *Степаненко В.Ф.* Этика в проблемних і аналітичних задачах. - К.: Лібра, 1998. – 272 с.
76. *Столин В.В.* Уровни и единицы самосознания. /Психология самосознания. Хрестоматия. - Самара: БАХРАХ-М, 2000. - С. 123 - 155.
77. *Уоли Р.* Основания духовности. – М.: Академический проект, ОППЛ, Екатеринбург, Деловая книга, 2000. - 320с.
78. *Усанова О.Н.* Концепция и опыт сотрудничества в практическом психологическом консультировании // Журнал практического психолога. - 1997. - №2. - С. 83 – 92.
79. *Флеминг Ф.* Преобразующие диалоги: Пер. с англ. - К.: Ника-Центр, 1997. - 384 с.
80. *Флоренская Т.А.* Диалог в практической психологии: Наука о душе. - М.: Гуманит. изд. Центр: ВЛАДОС, 2001. - 208 с.
81. *Хозиева М.В.* Практикум по возрастно - психологическому консультированию: Учеб. пособие для студ. высш учеб. заведений. - М.: Академия, 2002. - 320 с.
82. *Хомич Г.О., Ткач Р.М.* Основи психологічного консультування: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2004. – 152 с.
83. *Хухлаева О.В.* Основы психологического консультирования и психологической коррекции: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 2001. - 208 с.
84. *Цимбалюк І.М.* Психологічне консультування та корекція. Модульно - рейтинговий курс: Навч. посібник. – К.: Професіонал, 2005. – 656 с.
85. *Цукерман Г.А.* Психология саморазвития: задача для подростков и их педагогов: Пособие для учителей (Ассоциация «Развитие обучение». Пед. центр «Эксперимент». - М.; Рига: Эксперимент, 1995. - 239 с.
86. *Чистякова М.И.* Психогимнастика. / Под ред. М.И. Буянова. – М.: Просвещение, 1990. – 128 с.

87. *Шнейдер Л.Б.* Пособие по психологическому консультированию: Учебное пособие. – М.: Ось-89, 2003. – 272 с.
88. *Эллис А.* Психотренинг по методу Альберта Эллиса. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 288с.
89. *Этические беседы с подростками: Кн. для учителя / О.С. Богданова, О.Д. Калинина, М.Б. Рубцова* – М.: Просвещение, 1987. - 182 с.
90. *Ялом И.* Теория и практика групповой психотерапии – СПб.: Питер, 2000. – 640 с.